

Кінах Л.С.,
(м. Луцьк.)

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБСТАНТИВОВАНИХ ПРИКМЕТНИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглядаються функціонально-семантичні особливості субстантивованих прикметників сучасної німецької мови, користування якими обмежене певними хронологічними й територіальними рамками або ж певною суспільною групою.

Ключові слова: субстантивованій прикметник, архаїзм, історизм, термін, професіоналізм, жаргонізм.

Активному словниковому запасу, який вільно використовується в усіх сферах спілкування, традиційно протиставляється маловживана, але зрозуміла носіям мови частина лексики, яка включає застарілі слова, неологізми, професіоналізми, діалектизми, жаргонізми тощо [2, 537]. Об'єктом наукової рефлексії цієї статті є субстантивовані прикметники (СП) сучасної німецької мови, які мають обмежені умови використання, а предметом — функціонально-семантичні аспекти їхнього побутування в сучасній німецькій мові. Матеріалом для аналізу слугували тлумачні словники сучасної німецької мови DUDEN, WAHRIG і MACKENSEN, художні твори сучасних німецьких авторів, періодичні видання. Метою цієї розвідки є виявлення функціонально-семантичних особливостей маловживаних СП у сучасній німецькій мові, що передбачає виконання таких конкретних завдань: 1) з'ясувати територіальні й хронологічні особливості вживання таких СП; 2) проаналізувати особливості вживання СП-термінів, СП-професіоналізмів і СП-жаргонізмів.

Територіальне маркування лексичного складу сучасної німецької мови представлено в словниках позначками, які свідчать про належність тієї чи іншої ЛО до певного діалекту, групи діалектів чи національного варіанту літературної німецької мови. У випадку СП таке маркування зустрічається передусім з назвами продуктів харчування, страв і напоїв (7 СП), назвами осіб (7 СП), назвами предметів одягу (1 СП), інше (2 СП).

На основі «територіальних» позначок виокремлюються відповідні групи СП:

1) *нд.-нім., австр.:* **das Junge** (сюди ж відносяться композити **das Rehjunge, das**

Hasenjunge /= Hasenklein: 1) Innereien eines Hasen mit Hals, unteren Rippen und Läufen; 2) Gericht aus Hasenklein/); **das Kälberne** /= Kalbfleisch/, **das Lämmerne** /= Lammfleisch/: «**Kälbernes für Gourmet in Südtirol**» /TT, 13.11.1999/; «**Adalbert Stifter freute sich über gebratenes Kitz und gebackenes Lämmernes: Franz Kafka ernährte sich vegetarisch**» /Die Presse, 30.07.1993/;

2) *нд.-нім., швейц., особл. австр.:* **der Heurige** /= a) junger Wein im ersten Jahr; б) Heurigenlokal/; **Heurige** /= Frühkartoffel/;

3) *австр., швейц.:* **das Allfällige** /= gegebenfalls, eventuell Vorkommendes/;

4) *австр.:* **der Zwetschkerne** /= Zwetschenschnaps/; **der Schwarze** /= Espresso ohne Milch/; **der Braune** /= Espresso mit Milch oder Obers/; **der Blade** (розм. зневажл.) /= männliche Person, die blad (dick) ist/; **die Arbeitslose** (розм.) /= Arbeitslosenunterstützung/;

5) *швейц.:* **der/die Welsche** /= Schweizer/ in mit Französisch als Muttersprache/; **der/die Freisinnige** /= Mitglied der Freisinnig-Demokratischen Partei/;

6) *бавар.:* **die Krachlederne** /= (zur bayrischen Tracht gehörende) kurze Lederhose, in der Regel aus Hirschleder/;

7) *нижньонім.:* (фам.) **der/die Olle** /= der/die Alte/.

Значення вищевказаних територіальних і діалектних СП може бути пояснене за допомогою іншої відповідної ЛО (іменника чи СП стандартної німецької мови) або ж описово. Названі вище СП не тільки виконують номінативну функцію, а й використовуються як засіб зображення місцевого колориту, увиразнення мови персонажів і підвищення експресивності тексту: «**Kopfbedeckungen sind auf dem Oktoberfest en vogue... Wer allerdings Wert auf Stil und gepflegte Erscheinung legt, sollte zum Trachtenhut mit einem echten Gamsbart greifen – und dazu die Krachlederne anziehen**» /MM, 18.09.2010/; «**A Fisch is gsünder für die Bladen, nur Obacht geben wegn die Graten!**» /NKZ, 25.03.1999/; «**Ich blieb vor der Sitzbank hocken und umklammerte meine Taschen.**“ Hatter

dir betrogen, der Olle, wa? Ick hatte ma' eene, die hat keen Bett ausjelasen, wenn ick uff Achse war ...» /BZ, 07.05.2009/.

Розвиток і вдосконалення лексичного фонду німецької мови, як і будь-якої іншої живої мови, супроводжуються двома протилежними процесами — поповненням новими словами й зникненням зайвих, застарілих, непотрібних для спілкування слів. О.Д. Огуї вказує на те, що кожне нове видання німецького орфографічного словника DUDEN збагачується 5000 новими словами порівняно з попереднім виданням і водночас біля 2300 інших слів з'являється позначка «застаріле» [1, 208]. Слова «застарівають» поступово: з певної причини вони починають дедалі рідше використовуватись у мовленні, поступово переходячи в пасивний словник і, нарешті, залишають про себе згадку виключно в писемних пам'ятках та історичних словниках.

З-поміж «неактуальних» ЛО, зафіксованих у тлумачних словниках, виокремлюються: 1) СП із позначками *veraltend* 'застаріваюче' і *veraltet* 'застаріле', які за О.Д. Огуєм можна віднести до архаїзмів [1, 210] та 2) СП із позначками *Geschichte / historisch* 'історія', *nationalsoz.* 'націонал-соціаліст.' і *früher* 'раніше', які можна віднести до історизмів.

Архаїзми належать до пасивного словникового запасу мови, позначають наявні реалії й у сучасній мові замінені синонімічними словами активного запасу [2, 40]. У мовленні вони вживаються, як правило, представниками старших поколінь. Серед застаріваючих чи застарілих можна говорити про такі СП: *der/die Auslandsdeutsche, die Vordern, der Halbseidene, der/die Herzallerliebste, der/die Selige, der/die Geistesranke, der/die Wilde, der Arge* /= Teufel/. Для позначення відповідних денотатів зараз використовуються інші ЛО: *die Vordern = Vorfahren, Ahnen; der Halbseidene = der Homosexuelle, der Schwule; der Geistesranke = der Geistesbehinderte*. До застарілих відносяться й антропологічні та медичні терміни (*der/die Europide, der/die Irre*). СП *der/die Liebste*, які у 3-му виданні універсального словника DUDEN подані як застарілі, мають у 7-му виданні цього ж словника позначку щодо вживання «піднесено». Представлені в 3-му виданні DUDEN як застарілі СП *Unaussprechliche, Einjähriges, Blauer* /= Polizist/ у 7-ме видання не увійшли взагалі.

Що стосується найменування німецьких поліцейських *der Blaue* (за кольором уніформи), яке з 1972 року почало витіснятися «неологізмом» *der Grüne*, можна припустити, що це слово має усі шанси знову повернутися в розмовну німецьку мову, оскільки з 2005 року запровад-

жено поступовий перехід федеральної поліції з болотисто-зеленої на нову, блакитну уніформу: «*So ganz haben die früheren Stadtpolizisten, genannt "die Blauen", den Verlust der blauen Uniformjacke und der grauen Hose nie verwunden*» /NN, 04.05.2000/.

Застарілі й застаріваючі СП вживаються обмежено, у більшості випадків з певною стилістичною настановою: для відтворення колориту минулої епохи й історичних реалій, для надання мові піднесено-урочистого або ж, навпаки, жартивливого чи іронічно-сатиричного звучання: «*... Der kleine Rudi machte nach dem "Einjährigen" (heute Realschulabschluss) eine Gärtner- und Kaufmannslehre, um den Betrieb übernehmen zu können*» /MM, 29.07.1995/; «*Heute beginnt das Gedenkjahr für Luthers Eheliebste Katharina von Bora*» /BM, 31.10.1998/; «*"Sag mal, Liebster", säuselt die Holde, "jetzt sind wir schon zehn Jahre verlobt. Meinst du nicht auch, dass wir endlich heiraten sollten?" – "Du hast recht, aber wer nimmt uns jetzt noch?"*» /HM, 25.11.2010/.

До історизмів слід віднести СП, що вийшли з активної лексики у зв'язку зі зникненням понять, предметів, явищ, які вони позначали:

1) СП з позначкою «раніше»: *der Einjährige; der/die Leibeigene, der/die Edle, der/die Alternative;*

2) СП з позначкою «історія» або ж з вказівкою на конкретну епоху (напр. «середньовіччя»: *der/die Freie* /= *rechtsfähige, mit politischen Rechten ausgestattete Person*;/; *der/die Unfreie* /= *jmd. aus dem Stande derer, die keine Rechtsfähigkeit u. keine politischen Rechte besitzen u. in der Verfügungsgewalt eines Herren stehen*;/; *der/die Hörige* /= *jmd, der einem Grund- od. Gutsherren hörig ist*;/; *der Reisige* /= *berittener Söldner*;/;

3) СП і композити з ними із зазначенням конкретного часового відрізка в новітній історії «особл. націонал-соціаліст», «др. світ. війна»: *der/die Beutedeutsche* /= *außerhalb der Grenzen des Deutschen Reiches lebende Person deutscher Herkunft mit ausländischer Staatsangehörigkeit, die durch die Eingliederung der eroberten Gebiete ins Deutsche Reich die deutsche Staatsbürgerschaft erhielt*;/; *der/die Volksdeutsche* /= *außerhalb Deutschlands und Österreichs lebende ethnische Deutsche (besonders in ost- und südosteuropäischen Ländern bis 1945)*;/; *der Freiwillige* /= *Angehöriger eines von der deutschen Wehrmacht besetzten Landes, der in der Wehrmacht Dienst tat*./.

Вищеназвані СП є словами, які не обслуговують сучасні сфери життя, проте тісно пов'язані з історією німецького народу,

відбивають реалії його суспільного життя протягом минулих століть. Вони належать до пасивного словника й використовуються в мовленні, насамперед у художніх текстах для відтворення колориту епохи, події якої стали предметом зображення: «*Vom Innenhof marschierten sie ohne lange Begrüßungszeremonien zum Rittersaal. In der Südecke des Hofes drängten sich Knappen und Reisige vor der Waffenkammer. Einige ließen vom Schmied ihre Schwerter noch einmal schärfen*» /**Knodel: 69**/; «*Am Sonntag, 14. März 811, unterzeichnete Adalhart im Kloster St. Gallen eine Urkunde, mit der er seinen Besitz mit Haut und Haar dem Kloster schenkte: "Häuser, Gebäude, Leibeigene, Felder, Wiesen, Wälder, Wege, Wasser und Wasserflüsse"*» /**SGT, 03.12.2008**/.

У текстах, присвячених проблемам сучасності, насамперед у публіцистиці, СП-історизми використовуються як стилістичний засіб: «*Wir ernähren und bezahlen die Wasserköpfe, die eigentlich den Alten und Kranken helfen sollen. Wie im Mittelalter. Wir sind Leibeigene der Krankenkassen und werden ausgebeutet*» /**НМ, 30.01.2010**/.

Трапляється, що СП виходять з активного вжитку, а згодом, наповнені вже новим змістом, повертаються знову. Так сталося, приміром, з СП *der/die Ministeriale* (від лат. *ministeriales* (Pl.) /=*kaiserliche Beamte*/), яке початково мало значення 'Angehörige/r des Dienstadels im Mittelalter', а в сучасній німецькій мові набуло поширення як 'Angehörige/r eines Ministeriums'. Пор.: «*Da der Herzog möglicherweise nie persönlich vorbeischaute, verfügte der Ministeriale über viel Macht*» /**BZ, 13.06.2008**/ і «*Das hat der promovierte Ministeriale fein beobachtet, aber jetzt kommt's*» /**BZ, 20.03.2010**/.

До групи історизмів належать і відносно «юні» СП: *der Grüne, der Braune* і *der Blaue* (фамільярно вживані найменування купюр номіналом 20, 50 і 100 німецьких марок, відповідно). Універсальний словник DUDEN (7-е видання 2011 р.) їх більше не фіксує. Однак зникнення денотату в цьому випадку не свідчить про зникнення ЛО: *der Braune*, наприклад, продовжує своє існування, однак уже з новим значенням (купюра номіналом 50 євро): «*Anders als im Vorjahr, als "nur" zehn Mannschaften an den Start gingen, kämpfen diesmal ein Dutzend Fußballteams um den Sieg – und die entsprechend Prämien. 300 Euro für den Ersten, 200 Euro für den Zweiten und 100 Euro für den Drittplatzierten werden ausgeschüttet. Selbst der Vierte kann noch einen "Braunen" für die Mannschaftskasse einstreichen*» /**BZ, 27.12.2005**/.

Можна припустити, що згодом усі інші єврокупюри також отримають свої «кольорові» найменування.

Застарілим словам традиційно протиставляються неологізми, які слугують, з одного боку, для номінації нових понять і реалій, а з іншого, — для заміни попередніх найменувань новими. У художніх і публіцистичних текстах створюється багато нових слів, проте далеко не всі з них закріплюються в мові й стають загальноживаними. У словнику неологізмів німецької мови С. Лосканта зафіксовано лише 1 СП: *das Extreme*, що є найменуванням змагань із сноубордингу, які щорічно проводяться за екстремальних умов у важкодоступних районах Аляски /**Loskant: 57**/.

До окремої групи відносяться СП-терміни, СП-професіоналізми й СП-жаргонізми. Вони належать до лексики обмеженого користування, оскільки вживаються з метою детального членування дійсності у сфері спеціальних і професійних інтересів.

Поняття «термін» прийнято розуміти як «лексичну одиницю мови для спеціальних потреб» [2, 736]. Від інших ЛО термін відрізняється системністю, стислістю, однозначністю, високою інформативністю, відповідністю нормам мови, стилістичною нейтральністю, незалежністю від контексту. Все це стосується і СП, які в силу різних причин набули термінологічного статусу. Зокрема, найбільш продуктивно вони вживаються для термінологізації таких галузей знання, як антропология (*der/die Australide, der/die Australoide, der/die Europide, der/die Mongolide, der/die Mongoloide, der/die Negride, der/die Negroide*), зоология (*Schädellose, Wirbellose, Zahnarme, Hundartige*); математика (*die Veränderliche, die Gerade, die Waagerechte*); астрономія (*der Veränderliche*) тощо. Ці термінологічні СП є стилістично нейтральними моносемантичними ЛО, утвореними в результаті еліптичної субстантивації прикметника: *Hundartige* ← *hundartige Tiere*; *Veränderliche* ← *veränderliche Größe*; *Veränderlicher* ← *veränderlicher Stern*.

У сфері мови для спеціальних цілей лінгвісти виокремлюють також професіоналізми та професійні жаргонізми. На відміну від терміна, який є офіційним, прийнятим у відповідній сфері, професіоналізм є напівофіційним словом, що не є строгим, науковим позначенням поняття, тобто терміни й професіоналізми відрізняються протиставленням норми й узусу [2, 737].

До професіоналізмів відносяться СП (а також композити ІМЕННИК + СП), які використовуються в мові окремих професійних груп, а саме: спортсменів (*der/die A-Jugendliche, der/die Tabellenletzte, der/die Halblinke, der/die Halbrechte, der/die Internationale, die Linke, die Rechte*); політиків (*der/die Autonome, der/die Christsoziale, der/die Linksintellektuelle*,

der/die Linksradikele); правознавців (*der/die Sachverständige, der/die Schriftsachverständige, der/die Ehwilige, der/die Minderjdhrige*); служителів церкви (*der Weltgeistliche, der/die Religiöse, das Allerheiligste, das Numinose*); податківців (*der/die Steuerpflichtige*); економістів (*der/die Scheinselbstständige*); медиків (*der/die Mikrocephale, der/die Schizoide, der/die Pädophile*); військовослужбовців (*der/die Fahnenflüchtige, der Standortälteste, der Revierkranke*). З-поміж перелічених вище термінологічних і професійних ЛО окремо можна вказати на такі, що є продуктами субстантивзації прикметників іншомовного походження: *der/die Negroide, der/die Schizoide, der/die Internationale, der/die Religiöse, das Numinose, der/die Mikrocephale, der/die Pädophile* та деякі інші.

Окрім літературної загальноживаної лексики в мові представників певних професійних або інших груп, об'єднаних спільним родом занять чи інтересами, використовуються жаргонізми. На думку О.О. Селіванової, професійна лексика лише тоді стає елементом жаргону, коли вона денотативно є еквівалентом кодифікованих професіоналізмів, але має конотативну забарвленість [2, 169].

Універсальний словник DUDEN фіксує СП, які є спортивними жаргонізмами (*der/die Unparteiische /= Schiedsrichter/in/; der/die Neutrale /= Schiedsrichter/in/; das Allerheiligste /= Tor/*); мисливськими жаргонізмами (*der Krumme /= (жарт.) Feldhase/; die Neue /= Neuschnee/*); медичними жаргонізмами (*die Innere /= innere Abteilung, Station/*) або ж без вказівки на певну соціальну групу (*der Zivile /= Polizeibeamter in Zivil/; der/die Lebenslängliche /= jemand, der eine lebenslängliche Freiheitsstrafe verbüßt/*).

Живання таких ЛО в текстах має на меті правдиве відтворення умов життя й побуту представників певного професійного середовища, увиразнення їхнього мовлення: «*Durch meinen Zivildienst habe ich dann Kontakt zum Krankenhaus bekommen, wo ich von 1995 bis 1998 meine zweite Ausbildung gemacht habe. Seitdem bin ich mit rund 20 Kollegen auf der Inneren tätig*», erzählt Weber» /RZ, 22.08.2006/.

Опрацювання інтернет-ресурсів дозволило виявити ряд інших СП-жаргонізмів: солдатські СП-жаргонізми: *Bucklige* /= Rekruten der NVA, die von der Last der vielen Tagen förmlich erdrückt werden/; *der Bunte* /= jmd, der frisch von der Fähnrichschule ist/; *die Förmliche* /= förmliche Anerkennung/; *Picklige* /= Offiziere/ (СП утворився від жаргонізму *Pickel* 'прищі' /= Schultersterne der Offiziere/; *die Roten* /= Feinde/ (<http://de.wiktionary.org/wiki/Verzeichnis>

:Soldatensprache); *der Glatte* /= (зневажл.) Soldat im ersten Quartal seines Wehrdienstes (bezogen auf die Nacktheit der Schulterclausen)/; *der Neue* /= (зневажл.) Begriff für Soldaten im ersten Quartal ihrer Dienstzeit/ (<http://www.unmoralische.de/bundeswehr.htm>); поліцейські СП-жаргонізми: *der Alte* /= Chef / Leiter einer Abteilung/ (http://de.wiktionary.org/wiki/Verzeichnis:_Polizeijargon); СП-жаргонізми моряків: *der Große* /= der erste Steuermann/ (http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_seem%C3%A4nnischerFachw%C3%B6rter); СП-жаргонізми у мові підлітків: *der Alte* /= Anrede für einen Freund; Vater; älterer Mann/; *hey, Alter, alles klar?*; *Süße* /= Anrede für ein Mädchen / (<http://web.archive.org/web/20071012231722/http://www.geduisburgsued.de/elementaries/projekte>); СП-жаргонізми у мові наркоманів: *das Braune* /= Haschisch/; *das Grüne* /= Marihuana/; *das Schnelle* /= Amphetamin/ (<http://de.wikipedia.org/wiki/Drogen-Glossar>). Вищезазначені СП відносяться до експресивно забарвленої лексики, синонімічної ЛО загального вжитку. Вони здебільшого характеризуються стилістичною зниженістю, іронічно-жартівливою чи вульгарною конотативною забарвленістю.

СП, які є об'єктом наукової рефлексії даної статті, не належать до основного лексичного складу сучасної німецької мови, проте більшою частиною є зрозумілі пересічним мовцям, а їхнє використання в художніх і публіцистичних текстах слугує засобом для точного відтворення територіальних й історичних реалій і понять, окреслення певного соціально-професійного середовища.

Перспективи подальшої роботи полягають у дослідженні комунікативно-функціональних особливостей СП на мікро- і макротекстовому рівнях.

Література

1. Огуй О.Д. Лексикологія німецької мови. Lexikologie der deutschen Sprache : [навч. посібник] / Олександр Дмитрович Огуй. — Вінниця : Нова книга, 2003. — 416 с. — ISBN 966-7890-49-X.
2. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2010. — 844 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / [Hg.: Wissenschaftlicher Rat der Dudenredaktion]. — 3., neu bearb. und erw. Aufl. — Mannheim [u. a.] : Dudenverl., 1996. — 1816 S. — ISBN 3-411-05503-0.
2. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / [Hg.: Dudenredaktion]. — 7., überarb. und erw. Aufl. — Mannheim [u. a.] : Dudenverl., 2011. — 2112 S. — ISBN 978-3-411-05507-4.
3. Knodel S. Adelheid von Lare / Simone Knodel. — Furtz : Amicus, 2004. — 355 S. — ISBN 978-3-935660-31-0.
4. Loskant S. Das neue Trendwörter-Lexikon. Das Buch der neuen Wörter / Sebastian Loskant. — Gutersloh : Bertelsmann Lexikon, 1998. — 192 S. — ISBN 3-577-10464-3.

5. Mackensen L. Deutsches Wörterbuch / Lutz Mackensen. — 6. Aufl. — Emmering : R. Obst, 1980. — 1064 S.

6. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / [Hg.: R. Wahrig-Burfeind]. — Göttersloh [u. a.] : Wissen Media, 2002. — 1451 S. — ISBN 3-577-10079-6.

Періодичні видання

BM : Berliner Morgenpost, 31.10.1998.

BZ : Braunschweiger Zeitung, 27.12.2005, 13.06.2008, 07.05.2009, 20.03.2010.

Die Presse, 30.07.1993.

HM : Hamburger Morgenpost, 30.01.2010, 25.11.2010.

MM : Mannheimer Morgen, 29.07.1995, 18.09.2010.

NKZ : Neue Kronen-Zeitung, 25.03.1999.

NN : Nürnberger Nachrichten, 04.05.2000.

RZ : Rhein-Zeitung, 22.08.2006.

SGT : St. Galler Tagblatt, 03.12.2008.

TT : Tiroler Tageszeitung 13.11.1999.

Кинах Л.С. Функционально-семантические особенности субстантивированных прилагательных современного немецкого языка. — Статья

Аннотация. В статье рассматриваются функционально-семантические особенности субстантивированных прилагательных современного немецкого языка, использование которых ограничено некоторыми хронологическими и территориальными границами или же некоторыми общественными группами.

Ключевые слова: субстантивированное прилагательное, архаизм, историзм, термин, профессионализм, жаргонизм.

Kinakh L. Functional and Semantic Peculiarities of the Substantivized Adjectives in Modern German. — Article

Summary. The article deals with the functional and semantic peculiarities of the substantivized adjectives in modern German, the usage of which is restricted by some chronological and territorial limits or some society groups.

Key words: substantivized adjective, archaism, historical word, term, professional word, jargonism.